

Отримано: 16 березня 2026 р.

Прорецензовано: 20 березня 2026 р.

Прийнято до друку: 23 березня 2026 р.

Email: lesichkameta@vu.edu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6503-7398>DOI: [http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-29\(97\)-11-14](http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-29(97)-11-14)Овсієнко Л. О. Перекладацькі трансформації та їх види при перекладі фразеологічних одиниць в сучасній німецькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 29(97). С. 11–14.

УДК: 811.112.2

Овсієнко Леся Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького**ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ВИДИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**

Статтю «Перекладацькі трансформації та їх види при перекладі фразеологічних одиниць в сучасній німецькій мові» присвячено дослідженню перекладацьких трансформацій та їх ролі у процесі відтворення фразеологічних одиниць сучасної німецької мови українською. У центрі уваги перебувають теоретичні засади фразеології як складної й багатовимірної галузі мовознавства, а також специфіка перекладу стійких словосполучень, що відзначаються високим ступенем образності, національно-культурною зумовленістю та відтворюваністю.

У роботі розглянуто різні підходи до визначення поняття «фразеологія», зокрема вузький і широкий, та обґрунтовано доцільність застосування широкого підходу, який дозволяє охопити весь спектр стійких мовних конструкцій – від ідіом до паремій і крилатих висловів. Особливу увагу приділено природі фразеологізмів як носіїв культурної інформації, що відображають менталітет, цінності та світогляд мовної спільноти. У статті проаналізовано та описано сутність перекладацьких трансформацій як ключового інструменту досягнення адекватності перекладу. Спираючись на положення провідних мовознавців було розглянуто та описано трансформацію як міжмовну операцію, що передбачає зміну формальних і семантичних характеристик вихідного тексту без втрати його змісту.

У дослідженні систематизовано основні типи трансформацій, зокрема калькування, лексико-семантичні заміни, конкретизацію, генералізацію, модуляцію, граматичні трансформації та компенсацію, і проілюстровано їх функціонування на матеріалі німецьких фразеологізмів. Доведено, що переклад фразеологічних одиниць не зводиться до буквального відтворення, а є складним процесом інтерпретації, який вимагає врахування мовних, стилістичних і культурних чинників. У результаті дослідження встановлено, що ефективне застосування перекладацьких трансформацій забезпечує природність тексту перекладу, збереження його мистецької та емоційно-експресивної насиченості, а також досягнення комунікативної еквівалентності.

Ключові слова: фразеологізм, перекладацька трансформація, текст, переклад.

Lesia O. Ovsienko,PhD (Philology), Associate Professor at the Department of German Philology,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy**TRANSLATION TRANSFORMATIONS AND THEIR TYPES IN THE TRANSLATION
OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN MODERN GERMAN**

The article “Translation Transformations and Their Types in the Translation of Phraseological Units in Modern German” is devoted to the study of translation transformations and their role in rendering phraseological units of modern German into Ukrainian. The focus is placed on the theoretical foundations of phraseology as a complex and multidimensional branch of linguistics, as well as on the specific features of translating stable word combinations characterized by a high degree of imagery, national and cultural specificity, and reproducibility.

The paper examines different approaches to defining the scope of the concept of “phraseology,” in particular the narrow and broad approaches, and substantiates the expediency of adopting the broad approach, which makes it possible to cover the full range of fixed linguistic constructions – from idioms to paremias and set expressions. Special attention is paid to the nature of phraseological units as carriers of cultural information that reflect the mentality, values, and worldview of a language community.

The article analyzes and describes the essence of translation transformations as a key tool for achieving translation adequacy. Based on the works of leading linguists, transformation is considered as an interlingual operation that involves changes in the formal and semantic characteristics of the source text without loss of its meaning.

The study systematizes the main types of transformations, including calquing, lexical-semantic substitution, concretization, generalization, modulation, grammatical transformations, and compensation, and illustrates their functioning using examples of German phraseological units. It is demonstrated that the translation of phraseological units cannot be reduced to literal reproduction but is a complex process of interpretation that requires consideration of linguistic, stylistic, and cultural factors. The research shows that the effective application of translation transformations ensures the naturalness of the target text, preserves its semantic and expressive richness, and achieves communicative equivalence.

Keywords: phraseological unit, translation transformation, text, translation.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві проблема перекладу фразеологічних одиниць залишається однією з найскладніших і водночас найменш уніфікованих. Це зумовлено тим, що фразеологізми як особливий тип мовних одиниць поєднують у собі не лише лексичне значення, а й образність, культурно-історичний контекст та національно специфічні асоціації. Унаслідок цього їх адекватне відтворення в мові перекладу потребує не буквального перекладу, а складних міжмовних перетворень. Попри значну кількість досліджень у галузі фразеології та перекладознавства, досі відсутній єдиний підхід як до визначення обсягу фразеології, так і до систематизації перекладацьких трансформацій, що застосовуються при передачі стійких словосполучень. Особливої актуальності набуває проблема вибору оптимального типу трансформації при перекладі фразеологічних одиниць з німецької мови українською, оскільки різниця у мовних картинах світу часто унеможливає пряме відтворення образу.

Крім того, недостатньо дослідженим залишається питання функціональної доцільності різних видів трансформацій у конкретних контекстах, а також їх впливу на збереження семантичної, стилістичної та експресивної складових оригіналу. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу перекладацьких трансформацій як інструменту досягнення адекватності перекладу фразеологічних одиниць.

Актуальність теми дослідження. У сучасному мовознавстві особливого значення набуває вивчення фразеології як складного й багаторівневого явища, що відображає не лише мовну систему, а й культурно-когнітивні особливості мовного колективу. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю єдиного підходу до визначення обсягу поняття «фразеологія», що ускладнює як теоретичне осмислення цього феномена, так і його практичне застосування, зокрема у сфері перекладу, лексикографії та викладання іноземних мов. Крім того, активні процеси мовної динаміки, міжкультурної комунікації та глобалізації сприяють розширенню складу стійких мовних одиниць, що потребує їх системного опису й класифікації. У цьому контексті особливої ваги набуває питання фразеологізації як процесу формування та закріплення стійких словосполучень у мовній практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення сутності та обсягу фразеології тривалий час перебуває в центрі уваги мовознавців. Значний внесок у розробку теорії фразеології зробили як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Зокрема, Олександр Кунін розглядав фразеологію як систему стійких мовних одиниць, наголошуючи на їхній структурній організації та відтворюваності, підкреслюючи, що семантичний критерій не є єдиним визначальним. Його підхід став одним із фундаментальних у сучасній фразеологічній теорії. Представники структурно-семантичного напрямку, зокрема Віктор Виноградов, запропонували класифікацію фразеологічних одиниць за ступенем семантичної злитості компонентів (фразеологічні зрощення, єдності, сполучення), що дозволило глибше зрозуміти внутрішню організацію фразеологізмів. Фразеологічні одиниці німецької мови – об'єкт посиленої уваги низки мовознавців, таких як Я. А. Баран, В. І. Гавриш, М. Д. Літвінова, Г. П. Лопушанська, К. І. Мізін, О. П. Пророченко, Ю. А. Фірсова, та ін. Аналіз компонентів фразеологічних одиниць із загальним значенням порівняння дозволяє глибше розглядати їх структурно-семантичні якості і встановлювати їх структурно-семантичні моделі. У межах перекладознавчого аспекту важливими є праці Яків Рецкер та Лев Бархударов, які досліджували питання відповідності та трансформацій при перекладі фразеологічних одиниць. Вони довели, що стійкі словосполучення потребують особливих підходів до перекладу через їхню семантичну цілісність та культурну специфіку.

Сучасні дослідження також активно розвивають когнітивний і функціональний підходи до фразеології, у межах яких фразеологічні одиниці розглядаються як відображення концептуальної картини світу та інструмент комунікативного впливу. Попри значну кількість наукових праць, питання чіткого окреслення меж фразеології залишається дискусійним, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є аналіз перекладацьких трансформацій при здійсненні перекладу фразеологічних одиниць з німецької на українську мову.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологічні одиниці становлять один із найвиразніших і найефективніших засобів мовлення, адже мають значний вплив на адресата й відіграють вагомий роль у процесі комунікації. Завдяки властивості відтворюваності вони здатні надзвичайно точно й лаконічно передавати зміст складних явищ, посилюючи експресивність висловлювання. Недарма, за висловом А. А. Потебні, фразеологізм «легко заміщує конкретним образом складні ряди думок» (Денисюк), концентруючи значення у стислому й образному форматі.

Фразеологічні одиниці характеризуються великою семантичною, структурною і функціональною різноманітністю. Така специфіка об'єкта дослідження викликає труднощі у визначенні місця фразеології серед інших лінгвістичних дисциплін. Ось чому саме від з'ясування таких питань, як зміст фразеологічних одиниць, визначення їх найхарактерніших диференційних ознак, уживання їх в усному мовленні, актуальними є вивчення фразеології загалом, а також окремих її аспектів (Гамзюк, 2001).

У сучасному мовознавстві відсутній однозначний підхід до визначення обсягу поняття «фразеологія». Частина дослідників дотримується звуженого трактування, відповідно до якого до фразеології належать лише ті стійкі словосполучення, у складі яких принаймні один компонент зазнав семантичної трансформації. Інші науковці, навпаки, мають ширше розуміння і включають до цієї сфери всі відтворювані у готовому вигляді мовні комплекси незалежно від ступеня їх семантичної перемисленості.

Більш переконливою видається саме широка інтерпретація, оскільки вона дозволяє охопити повний масив стійких мовних утворень. У цьому випадку фразеологія постає як система різноманітних одиниць: ідіом, крилатих висловів, паремій, а також вигуківих і модальних конструкцій. Спільною ознакою для них є не стільки характер значення, скільки відтворюваність у мовленні у фіксованій формі.

З огляду на це, надмірне звуження меж фразеології є проблематичним, адже воно штучно вилучає значні групи найбільш словосполучень із поля дослідження. У результаті залишається лише обмежене коло одиниць, яке не репрезентує всього спектра відтворюваних мовних структур.

Натомість широке розуміння передбачає систематизацію всіх стійких словосполучень за різними критеріями – структурними, семантичними, функціонально-стилістичними тощо. У цьому контексті слушною є позиція Олександра Куніна, який наголошував, що фразеологічний статус одиниць не можна визначити лише на основі її значення, оскільки визначальну роль відіграє також її структурна організація та належність до надслівного рівня мови (Овсієнко, Кодола, 2021).

Фразеологізм як мовна одиниця нерозривно пов'язаний із національною свідомістю, культурою та світобаченням носіїв мови. У ньому відображається менталітет народу, його система цінностей і асоціацій. Кожна мовна спільнота оперує власним набором символів і образів, які є зрозумілими без додаткового пояснення. Саме завдяки цьому фразеологізми забезпечують не лише економію мовних засобів, а й високий рівень образності та доступності. Водночас важливою рисою фразеологічних одиниць є їхня здатність до трансформації: вони можуть змінювати форму, адаптуватися до нових комунікативних умов і набувати нових відтінків значення, що особливо актуально в сучасному інформаційному просторі.

Ключовою метою перекладу є досягнення адекватності, тобто максимально повне відтворення змісту оригіналу з урахуванням норм мови перекладу. Досягнення цієї мети неможливе без застосування перекладацьких трансформацій –

спеціальних прийомів, які дозволяють подолати розбіжності між мовними системами. Трансформація передбачає зміну формальних (лексичних, граматичних) або семантичних характеристик вихідного тексту за умови збереження його змісту (Овсієнко, 2021).

У мовознавстві поняття *трансформація* має різні інтерпретації. Зокрема, В. М. Немченко пов'язує його зі словотвірними процесами, тоді як Л. С. Бархударов розглядає трансформацію як відношення між вихідною і похідною мовними одиницями:

- 1) термін «трансформація» не можна розуміти буквально, оскільки текст оригіналу не «перетворюється» в тому сенсі, що він не змінюється сам по собі;
- 2) оригінал залишається незмінним, але на його основі за допомогою певних перекладацьких трансформацій створюється текст іншою мовою;
- 3) переклад є міжмовною трансформацією.

Перекладацькі трансформації поділяються на лексичні, граматичні та стилістичні, причому на практиці вони часто поєднуються. Лексичні трансформації застосовуються тоді, коли в мові перекладу відсутні прямі відповідники певних одиниць або коли вони мають іншу культурну чи функціональну специфіку. До основних лексичних прийомів належать транскрипція, транслітерація, калькування, лексико-семантичні заміни, конкретизація, генералізація та модуляція (Овсієнко, 2025).

Калькування передбачає відтворення образу й структури фразеологізму з мінімальними змінами:

- *den Faden verlieren* – *втратити нитку (розмови)* (НУФС, 1981);
- *das Eis brechen* – *розбити лід* (НУФС, 1981).

При аналізі ФО спостерігаємо збереження метафоричної основи (нитка, лід), відбувається пряме перенесення образу та додається уточнення (*розмови*), що є мікроподаванням. Переклад представлених ФО ефективний лише тоді, коли образ є зрозумілим і в культурі мови перекладу.

Лексико-семантична заміна передбачає передачу змісту ФО через інший, усталений образ:

- *jemanden auf die Palme bringen* – *вивести когось із себе* (НУФС, 1981);
- *ein Brett vor dem Kopf haben* – *бути недалекоглядним / нічого не розуміти* (НУФС, 1981).

При аналізі ФО спостерігаємо повністю зміну образу (пальма – емоційний стан), зберігається семантичне ядро. Сутність трансформації полягає у ідіоматичній заміні. Це один із найчастіших типів трансформацій, бо фразеологічні системи мов рідко збігаються.

Конкретизація представлена тоді, коли значення стає більш точним і деталізованим:

- *die Finger davon lassen* – *не втручатися в це / триматися осторонь* (НУФС, 1981);
- *auf der Nase heruntanzeln* – *зловживати чимось добротою, сісти на голову* (НУФС, 1981).

У заявлених прикладах німецький вираз має ширше значення, а український переклад уточнює ситуацію. Заявлені ФО презентують трансформацію розгортання змісту. Найчастіше цей тип трансформацій представлений у навчальному перекладі для точнішого розуміння.

Генералізація – заміна більш конкретного образу загальнішим значенням. Цей тип трансформацій також представлений при перекладі німецькомовних ФО на українську:

- *den Kopf hängen lassen* – *сумувати / занепадати духом* (НУФС, 1981);
- *kalte Füße bekommen* – *злякатися / передумати* (НУФС, 1981).

При аналізі спостерігаємо, що конкретні образи (голова, ноги) зникають, передається узагальнений психологічний стан. Трансформація стосується спрощення образу та доречна тоді, коли образ не є типовим або зрозумілим у мові перекладу.

Модуляція – зміна способу концептуалізації ситуації:

- *die Hände in den Schoß legen* – *нічого не робити* (НУФС, 1981);
- *jemandem den Rücken kehren* – *відвернутися від когось / покинути* (НУФС, 1981).

У наведених ФО змінюється точка зору (дія – результат або навпаки). Спостерігаємо семантичний зсув як трансформацію, яка важлива для досягнення природності перекладу.

Грамматичні трансформації – зміна синтаксичної структури або частин мови:

- *Reden ist Silber, Schweigen ist Gold* – *Слово – срібло, мовчання – золото* (НУФС, 1981);
- *auf großem Fuß leben* – *жити на широку ногу* (НУФС, 1981);
- *kein Herz haben* – *бути безсердечним* (НУФС, 1981).

При перекладі змінюється структура (іменник – прикметник), можливі також: перебудова речення, зміна частин мови, антонімічний переклад. Частіші зміни спостерігаються на граматичному рівні, ніж на лексичному.

Компенсація – передача втраченої образності або стилістики іншими засобами:

- *durch die Blume sagen* – *говорити натяками* (НУФС, 1981);
- *jemandem Honig ums Maul schmierem* – *підлецуватися, сипати компліментами* (НУФС, 1981).

При аналізі заявленого виду трансформації образ частково або повністю зникає, здатний компенсуватися стилістичними засобами, додатковими словами тощо. Компенсація особливо важлива при перекладі художніх текстів.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що переклад фразеологічних одиниць є складним багаторівневим процесом, який виходить за межі простого відтворення лексичного значення і передбачає глибоку інтерпретацію змісту, образності та культурного підґрунтя вихідного тексту. Фразеологізми як носії національно-культурної інформації відображають специфіку мовної картини світу, що зумовлює необхідність застосування різноманітних перекладацьких трансформацій для досягнення адекватності перекладу. У роботі було обґрунтовано доцільність широкого підходу до розуміння фразеології, що дозволяє охопити різні типи стійких мовних одиниць і забезпечує більш повне дослідження їх функціонування. Доведено, що саме перекладацькі трансформації виступають ключовим інструментом подолання міжмовних і міжкультурних розбіжностей. Систематизація таких трансформацій, як калькування, лексико-семантичні заміни, конкретизація, генералізація, модуляція, граматичні трансформації та компенсація, дала змогу виявити їх функціональні особливості та визначити умови їх ефективного застосування.

Аналіз показав, що жоден із типів трансформацій не є універсальним, а їх вибір залежить від контексту, семантики фразеологізму, його стилістичних характеристик і культурної маркованості. Особливу роль відіграє здатність перекладача зберігати баланс між змістовою точністю та природністю мовлення, що є визначальним для досягнення комунікативної еквівалентності. Таким чином, переклад фразеологічних одиниць слід розглядати як творчий процес, у якому поєднуються мовні знання, культурна компетенція та перекладацька інтуїція.

Перспективи подальших досліджень убаčajуться у кількох напрямках. Насамперед актуальним є розширення емпіричної бази дослідження шляхом залучення матеріалу з різних функціональних стилів, зокрема художнього, публіцистичного та медійного дискурсу. Важливим є також поглиблений аналіз перекладу фразеологізмів у контексті сучасних комунікативних практик, зокрема в інтернет-дискурсі та міжкультурній цифровій комунікації. Таким чином, подальше вивчення перекладацьких трансформацій у сфері фразеології сприятиме не лише розвитку теорії перекладу, а й удосконаленню практики міжкультурної комунікації.

Література:

1. Гамзюк М. В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії): дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Гамзюк Микола Васильович. К., 2001. 420 с
2. Денисюк В. В. Фразотвірна концепція О. О. Потебні і проблеми фразотворення. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/e53970aa-3210-4696-af36-0fc0465ed526/content> (дата звернення: 25.02.2026)
3. Овсієнко Л. О., Кодола М. В. Феномен молодіжного спілкування в німецькомовному Інтернет-дискурсі (на прикладі мови Vong) // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць. Вип. 30. Черкаси, 2021. С. 122-127
4. Овсієнко Л.О. Фразеологізми з оцінним компонентом значення у німецькомовному художньому тексті // Українські студії в європейському контексті. №3, 2021. С. 259-262
5. Німецько-український фразеологічний словник (НУФС) : у 2 т. / уклад. В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. Київ : Радянська школа, 1981. Т. I. А–К. 416 с.
6. Німецько-український фразеологічний словник (НУФС) : у 2 т. / уклад. В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. Київ : Радянська школа, 1981. Т. II. Л–Z. 382 с.
7. Ovsienko L. Überblick über die wichtigsten Anforderungen an Übersetzer und Übersetzungsfehler. Україна та німецькомовні країни: культурні, літературні та мовні контакти = Die Ukraine und die deutschsprachigen Länder in Kultur-, Literatur- und Sprachkontakt : Матеріали XXXII Міжнар. наук.-практ. конф. Асоціації українських германістів (26–27 вересня 2025 р.). Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. С. 150-151.

References:

1. Hamziuk, M. V. (2001). Emotyvnist frazeolohichnoi systemy nimetskoï movy (dosvid doslidzhennia v synkhronii ta diakhronii) [Emotiveness of the phraseological system of the German language (a study in synchrony and diachrony)]. Doctor's thesis. Kyiv.
2. Denysiuk, V. V. (n.d.). Frazotvirna kontseptsiiia O. O. Potebni i problemy frazotvorennia [O. O. Potebnia's phrase-formation concept and problems of phrase formation]. Retrieved February 25, 2026, from <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/e53970aa-3210-4696-af36-0fc0465ed526/content>
3. Ovsienko, L. O., & Kodola, M. V. (2021). Fenomen molodizhnoho spilkuvannia v nimetskomovnomu Internet-dyskursi (na prykladi movy Vong) [The phenomenon of youth communication in German-language Internet discourse (based on the Vong language)]. *Movoznavchyi visnyk*, 30, 122–127.
4. Ovsienko, L. O. (2021). Frazeolohizmy z otsinnym komponentom znachennia u nimetskomovnomu khudozhnomu teksti [Phraseological units with evaluative meaning in German-language literary texts]. *Ukrainski studii v yevropeiskomu konteksti*, 3, 259–262.
5. Havrys, V. I., & Prorochenko, O. P. (Eds.). (1981). *Nimetsko-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk* [German-Ukrainian phraseological dictionary] (Vol. 1, A–K). Kyiv: Radianska shkola.
6. Havrys, V. I., & Prorochenko, O. P. (Eds.). (1981). *Nimetsko-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk* [German-Ukrainian phraseological dictionary] (Vol. 2, L–Z). Kyiv: Radianska shkola.
7. Ovsienko, L. (2025). Überblick über die wichtigsten Anforderungen an Übersetzer und Übersetzungsfehler. In *Die Ukraine und die deutschsprachigen Länder in Kultur-, Literatur- und Sprachkontakt: Proceedings of the 32nd International Scientific and Practical Conference of the Association of Ukrainian Germanists* (pp. 150–151). Chernivtsi: Yurii Fedkovych National University of Chernivtsi.